

adli incelemesiyle okurların karşısına gelen Fethi Naci, gelişmiş roman zevkini kitabının her satırında hissettiriyor okuruna. Ele aldığı romanların güzel ayrıntılarını yakalıyor, okuyucuyu bu inceliklerle daha yakından ilgilenmeye çağırıyor.

PROF. DR. GÜRSEL AYTAÇ

Edebiyat dünyamızda kırk yılı aşkın bir süredir eleştirmenliğini sürdüren Fethi Naci'nin etkinliğini, başarısını irdelemek, değerlendirmek işine ciddiyle eğilmenin zamanı geldi sanırım. Yeni kitabı "Reşat Nuri'nin Romancılığı", onun eleştirmenliğinin niteliği konusunda genel çizgileriyle de olsa bir yargıya varmamıza yeterli imkân sunuyor. Bu kitabın Fethi Naci'nin önceki eleştiri kitaplarından farkı, Marksist eleştiri belirlenmiş ölçüde uzaklaşmış olması, önceki kitaplarıyla ortak yanı ise üslubu. Fethi Naci, kanımca günümüz Türk edebiyatında artistik eleştirmenin temsilcisi. Akademik eleştirmenin karşı kutbu olarak ele alabileceğimiz bu eleştiri türünde "edebîlik ağır basıyor, geniş kitlelere hitabedebilme, sürükleyicilik özellikleri ekleniyor.

Eleştirel gerçekçilik

"Reşat Nuri'nin Romancılığı", Fethi Naci'nin Reşat Nuri Güntekin'i Türk romanında eleştirel gerçekçiliğin öncüsü olarak gördüğünü anlatan, önsöz yerine yazdığı, aslında kitabın sonunda yer alsaydı, tek tek romanların incelenmesinden çıkan sonuç yargı niteliği taşıdığı için ben de daha uygun düşecek bir bölümle başlıyor. "Harabelerin Çiçeği"nden başlayarak Reşat Nuri'nin on dokuz romanını ve yazmayı tasarladığı "Gecenin Ötesi"ni tarih sırasına göre ayrı bölümler halinde ele alıyor. Yazarın "Anadolu Notları"ni, Varlık Dergisi'nde "Edebiyatçılarımız Konuşuyor"da yayımlanmış açıklamalarını destekleyici belgeler olarak zaman zaman değerlendirirken Reşat Nuri üzerine yapılmış araştırmalarla da hesaplaşıyor. Fethi Naci'nin eleştirisinin bilimselliği, yargılarını belgelere dayandırıyor olması. Anlatım biçimi, anlatım tutumu gibi edebiyat bilimi ölçütlerini incelediği romanlarda sorgulaması, onun bu yeni kitabında kendi eleştiri tekniğine kattığı yenilik. Reşat Nuri'nin romanlarında çoğunlukla eleştirel anlatım konumunun egemen olduğunu saptayıp örnekleriyle okuyucuya sunması, Reşat Nuri ile ilgili araştırmalara küçümsenmeyecek bir boyut getiriyor. Fethi Naci'nin, mevcut araştırmalarla hesaplaşması, bu konuda önemli yorumlama yanıtlarına parmak basmak şeklindedir (Bk. s. 222). Reşat Nuri'nin hicve varan eleştiriyi algılamak, Fethi Naci'nin onu doğru yorumlamada önemli bir başarısı. Ama "Harabelerin Çiçeği"nde yazarın romancılık özelliklerinin tohumları görürken eleştirel tutumun çekirdeği olarak algıladığı "Paşa baba ile Hilmi Bey'in tartışmaları" (s. 27), roman dokusunda "tartışma"ya yer veren yazarın en azından o metinde eleştirel değil, yansız anlatım tutumunu gösterir.

Fethi Naci'nin eleştiri kitaplarını akademik eleştirden ayıran özellik, bu kitapların edebiliği, yazarın kendini her an hissettirmesinde, eleştirdiği eserin ve yazarın yanı sıra kendini, kendi anılarını, kendi dönemini ya da çevresini sık sık devreye sokmasında, karşılaştırmalar yapıp bulgularını saptamalarını desteklemede nesnel belgelerin yanında bunlardan da yararlanmasında belirginleşiyor. Fethi Naci'yi salt izlenimci eleştirmenlikten ayıran noktalar var: keza denemeci, eleştirdiği kitabı, yazarı, kendi "ben"ini, kendi düşüncesini anlatmak için vesile sayar. Fethi Naci'de durum farklı. O

Fethi Naci'den bir monografi

Reşat Nuri'nin Romancılığı

eleştirmek için yazıyor, ama bu arada yeri geldikçe kendini, anılarını, çağını, çevresini söz konusu ediyor. Bir iki örnek: "Bir Kadın Düşmanı"ni inceleyen romanındaki kıyı kasabasının canlı ve başarılı bir tasvirinden söz ettikten sonra iskelesine haftada iki defa vapur uğrayan bu kasabayla ilgili yaptığı alıntı, "zaten kasabamızın bütün eğlencesi bundan ibaretti", ona hemen kendi anılarını çağırıştırıyor ve Fethi Naci tırnak içinde şunları yazıyor:

"(İlk gençlik yıllarımın Giresun'una ise ne kadar benziyor!)" (s. 120)

"Kavak Yelleri"ndeki Anadolu kasabası tasvirinin de gerçeği yansıttığını doğrularcasına eski Giresun anılarını, devreye sokuyor: "Küçük Anadolu kentlerinde, ilçelerde bazı eczaneler bir 'kültür evi' gibidir; politika bu eczanelerde tartışılır, kent in ya da ilçenin sorunları bu eczanelerde ortaya atılır, ilk çözüm yolları bu eczanelerde düşünülür. (1930'larda, 1940'larda Giresun'da böyleydi. Bugün nasıl, bilmiyorum.)" (s. 216)

Günün gerçekleriyle bağlantı

İncelediği romanların çağrışımlarıyla anılarına dönüşün en kapsamlı örneğini "Son Sığınak" bölümünde görüyoruz:

"Reşat Nuri, ya da Süleyman, Azerî Bey için şimdi Sivas'tan Erzurum'a gelmekte olan demiryolunda müteahhitlik yapıyor muş", diyor [...]. [1940 yılında, parasız yatılı olarak, Erzurum Lisesi'nde okumaya başladığım zaman Erzurunlu sınıf arkadaşlarımız trenin Erzurum'a vardığı gün yapılan törende Belediye Başkanı'nın verdiği söylevi taklit ederlerdi, katıla katıla gülerdik: 'Ya didiiz Erzurum'a tren gelmez! An bak aha, nasıl geldi! Bak, bak, bacası nasıl tütiir. ']' (s.

275)

Fethi Naci'nin eleştirisini akademik incelemekten ayırıp ona artistik diyebileceğim edebî boyut getiren pasajlar, yalnız bu tür çağrışımlarla bitmiyor, eleştiri ve incelemelerinden günümüze at-

lıyor ve bu, çoğu kez içerik - konu - düşünce bağlamında günün gerçekleriyle bağlantı kurmak şeklinde oluyor. Meselâ "Gökyüzü" romanın başkişisini "Osmanlı münevverinin yetkin bir örneği" olarak görüp onun aktarma bilgilerle memleketi düze çıkaracağına inancını Reşat Nuri'nin eleştirel tutumla nasıl anlattığını belgelerken, Fethi Naci birden günümüz aydınına eleştirilerini yöneltiyor ve eserden çıkarsadıklarıyla bugünü aynı potada eritir oluyor:

"Bugün, aydınlarımızın büyük çoğunluğunun durumu çok mu farklı? Marx'tan, Engels'ten, Lenin'den ezber parçalar okuyabilen aydınlarımızdan kaç Türkiye'nin ekonomik-toplumsal tarihini biliyor? Kaç aydınımız günümüzün ekonomik-toplumsal yapısını biliyor? [...] Osmanlı münevveri gibi Türk aydını da ülke sorunları için çeviri çözüm yolları önermedi mi? Bugün liberalizmi övenlerin Osmanlı münevverinden ne farkı var!" (s. 169)

Fethi Naci'nin 287 sayfalık "Reşat Nuri'nin Romancılığı", incelemesinde kendini salt romanlarla sınırlamayıp örneklerini verdiğim sızmalarla bugüne ve hâyata açılması, onun eleştiri tarzına canlı-

eleştirmenin edebiyat eleştirmenliği yucu kitlesi aslında çok sınırlıdır ve edebiyat bilimcileri ile olsa olsa yazarlardan ibarettir. Oysa edebiyat meraklılarını da kazanmak, ancak Fethi Naci tarzı yazmakla mümkün. Eleştiri, aslında yazarlara olduğu kadar, hatta daha çok, okur kitlesine, edebiyat meraklılarına seslenebilmeli. Reşat Nuri'yi tekrar okumak, bazı eserlerini özellikle ele almak hevesini uyandırabiliyor Fethi Naci. Bu ise eleştirmenin edebî tadıyla sağlanabilir ancak. Bir edebiyat eserinde yazarın anlatım tutumunu araştırdığımız gibi Fethi Naci'nin de anlatım tutumunu irdeleyebiliriz. Eleştirmen, adı üstünde, eleştirici tutumda olmalıdır dersek, gerçeği tam söylememiş oluruz. Eleştirmen (akademik eleştiriyi kastediyorum) elden geldiğince "yansız" (mesafeli-soğuk) olmak, kendini eleştiriye karıştırmamak durumundadır. Oysa Fethi Naci, eleştirel anlatım tutumuyla söz konusu eserleri inceliyor, (gerçi yerinde belgelerle) çürütürken eleştirelin ötesinde hicve varan bir tutum sergiliyor. Meselâ "Kavak Yelleri" başlıklı alt bölümde bir yanlış yorumlamaya tepkisi:

"Fethi Naci ne mi der bu yoruma? Fesupanallah! Müftü'deki 'değişiklikler', 'devrimlerin etkisine' değil, can korkusu olarak somutlaşan dinsel baskıya bir örnektir." (s. 222)

Güncelliğini koruyan çürümüşlük

Eleştiriyi inceleyen yazardan, onun eserlerinden dışarıya taşıma tarzında belirginleşen genel bir eleştirel anlatım tutumuna örnek olarak "Gizli El" incelemesinin IV. bölümünden birkaç satır:

"Reşat Nuri, romanına eklediği bölümde, Sansür Şemsi Efendi'nin yasakladığı gerçekleri yazmış ama bu yazdıklarının 'edebiyat'la ilintisi söylenemez, bir röportaj gibi yazmış o dönemin çürümüşlüğü. 'Bir o dönemin mi?' diye sorulabilir haklı olarak: çünkü 75 yıl sonra bu çürümüşlük güncelliğini koruyor. (Ama herkesi ilgilendiren bu 'çürümüşlük', nedense, romancılarımızı ilgilendir-

miyor!)" (s. 39)

Üslûba gelince: "Reşat Nuri'nin Romancılığı" okuyucuda bir inceleme-eleştiri kitabından çok, bir sohbet yazısı okuyor izlenimini bırakıyor. Nedeni Fethi Naci'nin konuşma diliyle yazması, içinden geldiği gibi ve canlı bir üslup sergileyişi. Meselâ Reşat Nuri'nin melodram öğelerine sıkça yer verişini, "Çalikuşu"nda bunun aldığı arabesk boyutlara, romanın son satırlarını örnek gösterirken şöyle diyor:

"Kamran'la Feride evleniyorlar. Romanın son cümlesi: 'Yanlarındaki ağacın dalında bir çalikuşu ötüyordu.' (Tanrım! F.N.)" (s. 71)

Ya da yine Reşat Nuri'nin melodram merakını, akılda kalacak şöyle bir benzetmeyle dile getiriyor: "Reşat Nuri, sayfalar arasına bol miktarda göz yaşartıcı bombacıklar doldurmuştur, bunun için Çalikuşu'nu gözyaşı dökmeden okumak hemen hemen olanaksızdır." (s. 75)

Fethi Naci'nin gelişmiş bir roman zevki var. Ele aldığı romanların güzel ayrıntılarını yakalayabiliyor, okuyucuyu bu inceliklerle daha yakından ilgilenmeye çağırıyor. Birkaç kez yinelediği iyi roman ölçütü, "söylenmeyen söylenenden çıktığı dil'i algılamak için de bu türlü duyarlı bir zevk geliştirmiş olmak gerekli. Romanlarda ve ikincil yazında hiçbir "maddî hata" gözünden kaçmıyor Fethi Naci'nin, Tarihlerde, isimlerde savrukluğa tahammülü yok. "Reşat Nuri'nin Romancılığı", onun yazarlığın ustalığıyla eleştirmenliğin deneyim ve sezgisini başarıyla birleştirdiğini kanıtlıyor. ■

Reşat Nuri'nin Romancılığı / Fethi Naci / Oğlak Yayıncılık / 287 s.

